

**Етнокультурна освіта:
понятійно-категорійний та змістовий аспекти**

Красильникова Ірина Валеріївна,

к.п.н., доцент

Шимкова Ірина Вікторівна,

к.п.н., доцент

Андросович Валентин Володимирович,

Довгань Анастасія Ігорівна,

Членова Руслана Олегівна,

здобувачі вищої освіти

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

ksanamar77@gmail.com

Анотація. У статті розкрито та обґрунтовано понятійно-категорійний та змістовий аспекти феномену етнокультурної освіти. Визначено мету етнокультурної освіти, яка полягає у формуванні цілісної етнокультурної компетентності, що поєднує моноетнічну глибину та поліетнічну широту розуміння етнокультур. Розглянуто різномірну структуру змісту етнокультурної освіти, результатом якої є рівень сформованості в майбутнього педагога етнокультурної компетентності як складової загальної професійної компетентності.

Ключові слова: етнокультура, етнокультурна освіта, етнокультурна компетентність, структура змісту етнокультурної освіти.

Abstract. The article reveals and substantiates the conceptual-categorical and content aspects of the phenomenon of ethno-cultural education. The goal of

ethnocultural education is determined, which consists in the formation of a holistic ethnocultural competence that combines monoethnic depth and polyethnic breadth of understanding of ethnocultures. The multi-level structure of the content of ethnocultural education is considered, the result of which is the level of formation of ethnocultural competence in the future teacher as a component of general professional competence.

Keywords: ethnoculture, ethnocultural education, ethnocultural competence, content structure of ethnocultural education.

Вступ. Відкриття соціальною філософією ХХ століття нового простору – етнокультурного, уможливило нові підходи до проблеми поліетнічних відносин, національного відродження, національного буття людини [1, с. 82]. Складні соціально-економічні перетворення у нашій країні, повернення до етнічних коренів, пошук етнокультурної спадщини народу у контексті глибшого розуміння загальнолюдської культури активізують пошуки способів підсилення вивчення традиційної народної культури в закладах освіти, ефективних технологій виховання особистості у динамічних умовах сьогодення, експериментального відпрацювання шляхів його здійснення етнокультурними засобами. В умовах становлення української держави одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури та мистецтва українського народу, народних традицій, залученню молодого покоління до надбань духовної культури [2, с. 125-126]. У контексті поліетнічного простору актуалізується роль і значення педагога, формування у нього етнокультурної компетентності, оскільки своєю професійною діяльністю він реалізує процес трансляції культури в суспільстві. Відтак, «полікультурне освітнє середовище зумовлює необхідність організації освітнього процесу в дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладах освіти, закладах вищої освіти (ЗВО) з опорою на діалог культур і з урахуванням етноісторичного та етнохудожнього досвіду» [3, с. 720].

Етнокультурна проблематика складна та багатоаспектна, чимало її понять недостатньо розроблені, незважаючи на те, що наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. науки, які вивчають етнічні проблеми, активно розвиваються. Окремі галузі етнокультури є предметом дослідження низки наук: етнології, фольклористики, мистецтвознавства, етнопедагогіки, етнопсихології та ін.

Мета статті полягає в розкритті та обґрунтуванні понятійно-категорійного та змістового аспектів феномену етнокультурної освіти.

Матеріали і методи. У дослідженні феномену етнокультурної освіти застосовано інституційний підхід, який розкриває її можливості у контексті взаємозв'язків з етносом, соціально-культурною сферою та суспільством у цілому. Він дає змогу розглядати етнокультурну освіту не тільки як механізм передачі знань та професійної підготовки фахівців, а й як культуроформульний інститут, що є найважливішим засобом збереження та розвитку індивідуальної самобутності й національної ідентичності. Як основний метод дослідження використано теоретико-методологічний аналіз.

Результати та обговорення. Дослідники в галузі етнології, фольклористики, мистецтвознавства, етнопедагогіки, етнопсихології тощо, які вивчають етнічні проблеми, нині не мають єдиного розуміння загальних термінів для цих галузей. Зокрема, термін «етнокультура» виник як мовленнєвий варіант терміну «етнічна культура». Він набув широкого поширення наприкінці ХХ ст. Але водночас його застосовують замість термінів «народна культура», «фольклор», «культура етносу», «традиційна культура». Поняття ці близькі, але не ідентичні. Фольклор є частиною етнокультури і навіть розуміння його як комплексу видів традиційної народної художньої творчості, що передбачає духовні та матеріальні форми, визначає його як підсистему етнокультури. У терміні «етнокультура» увага фокусується на етнічному компоненті, натомість у понятті «народна культура» – на соціальному компоненті. У народній культурі відображається традиційний та сучасний контекст. Деякі культурологи ототожнюють поняття етнічної культури

та культури етносу, інші відокремлюють їх.

Оскільки етнокультура становить змістовну основу етнокультурної освіти, будемо визначати її як сукупність традиційних цінностей, відношень і поведінкових особливостей, втілених у матеріальній, духовній, соціальній життєдіяльності етносу, що сформувалися в минулому, розвиваються в історичній соціодинаміці й постійно збагачують етнічною специфікою культуру в різних формах самореалізації людей.

Етнокультурна освіта становить цілісний процес вивчення, діяльнісного засвоєння етнокультурної спадщини та виховання особистості на етнокультурних традиціях, процес становлення особистості в осмисленні синхронних і діахронних інформаційних зв'язків, що враховують поліетнічну горизонталь географічного простору й історико-тимчасову вертикаль розвитку етносу та суперетносу в структурі розвитку світової культури. Метою етнокультурної освіти є формування цілісної етнокультурної компетентності, що поєднує моноетнічну глибину та поліетнічну широту розуміння етнокультур.

Зміст етнокультурної освіти у нашому дослідженні розглядається на кількох рівнях. Структура змісту етнокультурної освіти вибудовується відповідно до структури власне етнокультури. Сукупність споріднених елементів етнокультури становлять галузі: етнофілологічну (етномова, словесний фольклор), етнохудожню (всі види фольклору та народного мистецтва, що утворюють підсистему етнокультури – народну художню культуру), поведінкову (що виявляється у традиційній господарсько-економічній та побутовій діяльності, звичаях, обрядах, святах, нормах етнотикету, етнопсихологічних і педагогічних стереотипах), світоглядну (що найповніше виявляється у релігії, міфології, емпіричних уявленнях народу про ставлення людини до природи, світобудови, до людини, соціуму, до основ виховання, моралі). Зміст етнокультурної освіти на рівні загального теоретичного уявлення конструюється нами у такій структурі:

- в основі системи лежить етнокультурологічний компонент, що відображає

внутрішню структуру етнокультури, визначається елементами етнокультури, що входять в освітній процес, їх сукупностями (етнофілологічною, художньо-творчою, поведінковою, світоглядною) або цілісним структурним комплексом. Залежно від інтенсивності включення етнокультурних компонентів у зміст освіти змінюється глибина його етнокультурної спрямованості;

- з етнокультурологічного компонента виокремлюється лінгвістичний компонент як найважливіший у контексті комунікації. У сучасному полікультурному суспільстві має етнічний, суперетнічний (в Україні – українська мова), надетнічний (мову міжнародного спілкування) рівні;

- поліетнічний компонент визначається сукупністю етнологічних та етногеографічних знань про етноси, етнічні цінності та категорії;

- зміст історико-культурологічного компоненту передбачає розуміння історичного розвитку етнокультури, її цілісності, шляхів входження в цивілізаційний процес, у систему національної та світової культури;

- регіональний компонент фокусує увагу на локалізації етнокультурного матеріалу в конкретному регіоні, забезпечуючи діалогічність у співставленні горизонтальних етнологічних зв'язків та історико-часових періодів у розвитку культури, в цілому, й етнокультури, зокрема;

- етнічну ідентичність, етноменталітет здобувачів освіти, специфіку процесу засвоєння та присвоєння цінностей культури етносу і суперетносу відображає етнопсихолого-педагогічний компонент.

Результатом етнокультурної освіти є рівень сформованості в майбутнього педагога етнокультурної компетентності як складової загальної професійної компетентності. Поняття етнокультурної компетентності з'явилося в науці нещодавно і ще не має єдиного тлумачення. Порівняльний аналіз визначень дає підстави зробити висновок, що в них превалує соціологічний підхід, орієнтований на міжетнічну взаємодію. У педагогічному контексті ми розглядаємо етнокультурну компетентність як інтегральну властивість особистості, що

виражається в сукупності уявлень, знань про рідну та нерідну етнокультуру, їх місці у вітчизняній та світовій культурі, досвіді оволодіння етнокультурними цінностями, здатності до діалогу культур, їх співставленні, що виявляється в знаннях, навичках, моделях поведінки в моноетнічному та поліетнічному середовищі. Суттєвою відмінністю пропонованого визначення є зосередження уваги на компетентності в галузі рідної етнокультури, на діяльнісному досвіді оволодіння етнокультурними цінностями та вмінні їх порівнювати в культурах різних народів, усвідомленні місця етнокультур у загальнокультурному процесі, на основі чого формується цивілізована етнокультурна свідомість, що позбавлена етноцентризму і шовінізму та володіє здоровим почуттям самоповаги, патріотизму в гармонії з почуттям етнотолерантності, здатності до міжетнічного діалогу.

За умов відкритості або замкнутості етнокультурна компетентність може бути поліетнічною та моноетнічною. У сучасному етнічно неоднорідному соціумі етнокультурна відособленість неможлива. За структурною насиченістю можна виокремити три види етнокультурної компетентності: приватна (конкретна, пов'язана зі знаннями та досвідом оволодіння однією з галузей етнокультури), комплексна (спрямована на декілька галузей, виходить за межі однієї культури) та цілісна (охоплює всі або майже всі галузі етнокультури, вільно співвідносить різні етнокультури). Особистість може володіти різними видами компетентності на низькому (елементарному), середньому або високому рівнях. Підвищення рівня залежить від процесу вдосконалення етнокультурної освіти. Для визначення рівня сформованості етнокультурної компетентності нами розроблено її структуру, яка передбачає критерії та показники сформованості (теоретичні характеристики, тобто у чому виражається критерій, та практичні характеристики, тобто чим визначаються показники) етнокультурної компетентності, а саме:

– когнітивно-пізнавальний (знаннєвий) критерій: теоретичні характеристики – система знань про етнокультуру різних видів і регіонів, її

морфологію, функції, зв'язки; практичні характеристики – ступінь адекватності (правильності) та повноти обсягу знань (мінімальна, середня, максимальна);

– емоційно-мотиваційний: теоретичні характеристики – емоційний відгук, інтерес до явищ етнокультури, потреба більше дізнатися, засвоїти зразки у процесі освіти та самоосвіти; практичні характеристики – фіксація відгуку-схвалення (подобається, не подобається) та осмислення (чому?), інтересу (пасивний, епізодичний, постійний, активний); мотивації: нестійка, спонтанна, стійка;

– аксіологічний (ціннісно-орієнтаційний): теоретичні характеристики – розуміння цінностей етнокультури, ставлення та усвідомлення їх ціннісної природи та наступності у розвитку культури; практичні характеристики – визнання цінності видів, елементів, моральних, ідейно-сміслових основ етнокультури, здатність обґрунтувати своє ставлення та розуміння етнокультурних цінностей;

– художньо-операційний: теоретичні характеристики – наявність діяльнісного досвіду в галузі етнохудожньої культури та якість його розвитку, ступінь володіння різними видами народної художньої культури; практичні характеристики – фіксація досвіду (вміє, бере участь, робить – не робить) та диференціація за якістю (ступінь розвиненості вміння: правильність, краса виконання рукотворного виробу, розробленість деталей тощо);

– поведінковий: теоретичні характеристики – діяльнісний досвід культуровідповідної поведінки, дотримання норм етноетикету, об'єктивна та толерантна позиція у взаєминах; практичні характеристики – наявність досвіду, ступінь його розвитку у побуті, на святі, в обряді, у взаєминах з однолітками, з людьми старшого та молодшого віку, у міжкультурній взаємодії;

– творчий: теоретичні характеристики – досвід творчості в етнокультурній традиції, у регіональній специфіці, у сучасних формах, у співпраці з представниками інших етносів; практичні характеристики – дії на підставі знань та володіння традиційними формами, творча комунікація.

Запропонована структура відображає напрями вдосконалення етнокультурної освіти.

Висновки. На практиці етнокультурна освіта реалізується: у поглибленні та розширенні етнокультурного компонента у змісті навчальних дисциплін циклів загальної та професійної підготовки; у запровадженні нових інтегрованих дисциплін, циклів спецкурсів; у взаємодії навчальної та позанавчальної діяльності.

Список літератури:

1. Чебан О.М. Особливості українського Придунав'я з погляду поліетнічності. *Культура народів Причорномор'я. Вопросы духовной культуры: Философские науки.* 2005. № 68. С. 82-86.

2. Слободянюк Н.А., Дощечкіна І.В., Марущак О.В. Етнокультурне виховання учнів старшої школи засобами декоративно-ужиткового мистецтва: теоретико-методичний аспект. *Актуальні проблеми технологічної та професійної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Кременець, 30.05.2023 р.). Кременець: ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2023. С. 125-130.

3. Марущак О.В., Алексеєва А.Ю., Лебідь С.О., Поплінська Т.О., Тарановська Є.І. Теоретичні основи формування у майбутнього викладача фахових дисциплін у дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладах освіти етнохудожньої культури. *The world of science and innovation. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference* (February 10-12, 2021). Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2021. Pp. 719-728.